

Становлення нотаріату в Україні, перспективи та шляхи розвитку

Д. В. Журавльов

кандидат юридичних наук, заступник директора Департаменту, начальник управління нотаріату та фінансового моніторингу юридичних послуг Департаменту нотаріату, банкрутства та функціонування центрального засвідчувального органу Міністерства юстиції України

З набуттям Україною незалежності питання реформування галузі нотаріату було й залишається актуальним. Перший вагомий внесок в цьому напрямку був зроблений Верховною Радою України в 1993 р., з моменту прийняття Закону України «Про нотаріат». Це було певною новачією та кроком уперед. Вводився інститут приватних нотаріусів. Але розвиток суспільно-правових відносин в державі засвідчив, що з деяких ключових питань цей нормативний акт себе вже вичерпав. Крім того, у лавах нотаріальної спільноти, науковців, що опікуються питаннями нотаріату, вже не раз порушувалося питання та було предметом обговорення на науково-практичних конференціях щодо долучення українського нотаріату до світового досвіду країн, у яких існує класичний нотаріат латинського типу. Мова йде про утворення єдиного нотаріату, з вільними, але відповідальними самоврядними професіоналами, з умовою залишення ефективного та дієвого контролю з боку держави. Латинський нотаріат є системою, за якою нотаріус здійснює публічну функцію, отримавши від держави частинку його влади (право надавати його документам силу публічного акта), але організовує свою роботу як самозайнята особа вільної професії. На міжнародній арені Латинський нотаріат представлений Міжнародним

союзом нотаріату (МСН), що об'єднує понад 80 держав світу. Латинський нотаріат базується на традиції римського права. У країнах, що входять до МСН, як і в Україні, діє континентальна (романо-германська) правова система з її пріоритетом письмового доказу, а нотаріально оформлені документи отримують публічне визнання і підвищену доказову силу.

Подальше реформування нотаріату було продовжене шляхом внесення змін до Закону України «Про нотаріат» в 2008 р. Відбулась т. зв. «мала реформа», яка ще на крок наблизила український нотаріат на шляху до вступу в міжнародну організацію нотаріату Латинського типу, зрівнявши в правах щодо повноважень у вчиненні нотаріальних дій державних та приватних нотаріусів. Цей крок позитивно був сприйнятий суспільством, надав громадянам більш сприятливі умови доступу до нотаріальних послуг. Надаючи данину позитивності «малій реформі», зауважимо, що в результаті реформування були послаблені функції контролю держави щодо перевірки законності вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Сьогодні ми бачимо, що відсутність дієвого та ефективного контролю з боку держави має певні негативні наслідки, і це треба виправляти.

Новий посилений поштовх в русі реформування галузі нотаріату був наданий наказом Міністра юстиції України від 24.12.2010 р. № 3290/5, яким була затверджена Концепція реформування органів нотаріату в Україні. Головною метою реформування нотаріату було визначено сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату, надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового й системного реформування українського нотаріату як інституту по-

засудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб.

Концепція реформування органів нотаріату визначила сучасний стан інституту нотаріату, мету, пріоритетні завдання та стратегічні напрями, окреслила механізми її реалізації та очікувані результати.

Мотивація подальшого реформування галузі була зумовлена потребою розв'язання низки проблемних питань. До яких належать, відповідно до розробленої під керівництвом директора Департаменту нотаріату, банкрутства та функціонування центрального засвідчувального органу Чижмарь К. І., концепції, питання оптимального забезпечення населення нотаріальними послугами та розв'язання проблеми т. зв. «великих міст», де сконцентрована найбільша кількість нотаріусів. Для порівняння наведемо таку статистику: у Москві (Росія) зареєстровано близько 800 нотаріусів, а в місті Києві понад 1300 нотаріусів. Також питання щодо створення правової бази, законодавчого закріплення морально-етичних та професійних правил поведінки нотаріусів, формування єдиного підходу щодо оплати вчинення нотаріальних дій, розроблення комплексної програми стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, яка б передбачала не лише навчальний процес з питань нотаріату, а й елементи практики, психології, етики, деонтології, логіки, конфліктології, норм процесуального права тощо. Питання комплексної програми підвищення кваліфікації осіб, які вчиняють нотаріальні дії, у тому числі посадових осіб органів місцевого самоврядування. Приведення до єдиного знаменника величезної кількості підзаконних нормативно-правових актів, які часто суперечать один одному, через відсутність професійної нотаріальної палати і невизначеність її статусу.

З метою забезпечення реалізації концепції Департаментом разом з науковцями, що опікуються питаннями нотаріату, представниками Академії нотаріату, Української нотаріальної палати, членами науково-методичної ради при Міністерстві юстиції України здійснювався аналіз нормативної бази у сфері нотаріату, ініціювалось внесення відповідних змін і доповнень до діючого законодавства та прийняття інших нормативних актів, які сприятимуть регулюванню процесу реформування органів нотаріату.

З моменту затвердження концепції минуло лише вісім місяців, а ми вже можемо говорити про конкретні результати її реалізації. Так, наприклад, затверджено:

- новий Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів;

- Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса;

- Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності;

- нову програму стажування громадян України в державних нотаріальних конторах або в приватних нотаріусів;

- Положення про Спадковий реєстр.

Прийнято:

- порядок внесення Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі подання про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату;

- порядок допуску до складання кваліфікаційного іспиту осіб, які пройшли стажування в державній нотаріальній кон-

торі або в приватного нотаріуса, та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату;

- Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату.

Опрацьований та переданий на погодження службам Міністерства юстиції новий порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами селищних сільських рад.

Опрацьовується нова редакція порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

У спільній взаємодії з Державною реєстраційною службою розроблено порядок подання електронних документів державним реєстраторам юридичних осіб та фізичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності. Цей документ є певною відправною точкою, починаючи з якої, нотаріуси України застосовуватимуть у нотаріальному процесі сучасні електронні технології при вчиненні нотаріальних дій. Ідеться про таку нотаріальну дію, як передача заяв юридичних та фізичних осіб за допомогою програмно-технічних засобів та мережі інтернет.

Ще одним кроком у подальшому реформуванні нотаріату України було внесення змін до ст. 10 Закону України «Про нотаріат», які з 1 січня 2012 р. набирають чинності. Мова йде про вдосконалення механізму допуску громадян до нотаріальної діяльності, зокрема шляхом чіткого визначення пов'язаних з допуском процедур на законодавчому рівні, посилення вимог до рівня кваліфікації осіб, що мають намір займатися нотаріальною діяльністю (помічника та стажиста нотаріуса). Реалізація закону на практиці дасть змогу забезпечити якісний відбір осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, посилити контроль за діяльністю приватних нотаріусів щодо запобігання порушенням під

час здійснення ними своїх професійних обов'язків.

Департаментом ініціюється та опрацьовується законопроект про внесення змін до Закону України «Про нотаріат», яким уперше в новітній історії України надається визначення «нотаріуса» як уповноваженої державою фізичної особи, що здійснює незалежну професійну нотаріальну діяльність з посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Пропонується докорінно змінити принцип допуску до професії нотаріуса, застосувавши формулу «у професію через професію», відмовившись від поняття стажування. Для реалізації цього нового принципу також уперше в Україні вводиться поняття помічника нотаріуса, який матиме зовсім інший статус, ніж сьогодні, та до якого застосовуватимуться певні кваліфікаційні вимоги, а саме: помічником нотаріуса може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну

освіту та отримав освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста, магістра або має кваліфікацію юриста, володіє державною мовою, має досвід роботи у сфері права не менше трьох років після отримання диплома про вищу юридичну освіту. Також помічник нотаріуса наділяється певними повноваженнями щодо витребування відомостей та підготовки документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій.

Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту та отримав освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста, магістра або має кваліфікацію юриста, володіє державною мовою, має досвід роботи у сфері права не менше шести років, з них помічником нотаріуса не менше трьох років, склав кваліфікаційний іспит й отримав свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Підсумовуючи вищенаведене, зауважимо: напрям руху правильний, і те, що ми закладаємо сьогодні, стане фундаментом подальшого реформування нотаріату України.